

СТУДЕНТСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ

СОКИРИНЦІ – ТУРИСТИЧНА ПЕРЛИНА УКРАЇНИ

М. ДЯЧЕНКО

Київський національний лінгвістичний університет

Анотація

У статті узагальнено розмаїтий фактичний матеріал, яким характеризується туристична перлина України село Сокиринці на Чернігівщині. Розкривається внесок козацько-старшинської родини Галаганів, які відіграли важливу роль у перетворенні його в один з яскравих осередків української духовності.

Ключові слова: Галагани, паркова архітектура, панські садиби.

Аннотация

В статье обобщен разнообразный фактический материал, которым характеризуется туристическая жемчужина Украины село Сокиринцы на Черниговщине. Раскрывается вклад казацко-старшинской семьи Галаганов, которые сыграли важную роль в превращении его в один из ярких центров украинской духовности.

Ключевые слова: Галаганы, парковая архитектура, барские усадьбы.

Summary

In the article is summarized a variety of factual material, which is characterized by the Ukrainian tourist pearl village Sokyryntsi (Chernihiv region). The contribution of a Cossack of the family of the Galagan, which played an important role into turning the village into one the most vibrant spiritual centres of Ukraine.

Key words: the Galagan, park architecture, lordly manor.

Назва села Сокиринці, про яке йдеться, походить від Івана Сокири (або Сокирки), який заснував над річкою Уткою хутір. Уперше про це село згадується польським дослідником О. Пшездзєцьким в описі володінь князя Яреми Вишневецького.

Важливу роль в історії селища відіграла родина Галаганів, завдяки яким воно стало помітним культурницьким осередком. З 1787 р. тут існував ляльковий театр – вертеп, у селищі жив кобзар Остап Вересай (його кімната-музей розташована в колишньому палаці). З ініціативи Григорія Павловича Галагана в Сокиринцях постав (1871) один з перших в Україні кооперативів – сільське ощадно-позичкове товариство, яке стало одним з найуспішніших у Російській імперії у XIX ст.

Родоначальник Гнат Іванович Галаган, козацький полковник, спочатку виступив на стороні Мазепи і Карла XII, але пізніше перейшов на бік Петра I. За наказом московського царя Гнат Галаган брав участь у руйнуванні Запорозької Січі. За «запопадливу» вірність Петро I подарував Г. Галагану шаблю і золоту табакерку, що аж до революції зберігалися в сокиринській садибі. Невдовзі Гнат Галаган стає чигиринським (1709–1714), а потім і прилуцьким полковником (1714–1739). За час полковництва він розширює свої володіння. В 1716 році отримує села: Сокиринці, Дігтярі, Лебедин, Погоріле, Миклашівку, Липову та ін. Разом це склало 806 дворів, що зробило Гната Галагана значним землевласником Лівобережжя. Наприкінці свого життя він за власний кошт будує церкву в м. Прилуках, де і був похований у 1748 році.

Наступним власником Сокиринців стає син Гната Івановича, Григорій Галаган (1716–1777), який крім земель батька успадкував і булаву прилуцького полковника. Подейкували, що отримав він її завдяки величезному хабару, який його батько дав графу Безбородьку.

На відміну від неписьменного батька, Григорій навчається в Київській Академії. Як і його батько Галаган, молодший віддано служив російській короні, ще більше розширяючи володіння роду Галаганів. Поступово Григорій став помітною постаттю поміж родовитого російського дворянства. Про це говорить той факт, що на коронацію Єлизавети Петрівни в 1741 році в числі запрошених був і Григорій Галаган, що було виявом особливої довіри російської корони до роду Галаганів. Але невдовзі в свідомості Григорія Івановича відбувається різкий надлом. У 1763 році він іде у відставку і зі своєю дружиною Оленою Михайлівною Дуніною-Борковською (донькою чернігівського полковника) іде до Сокиринців, де і доживає свого віку в постійних молитвах за гріхи свої і свого батька, навіть збирається йти в монастир. Душевні переживання, що точили душу Григорія, довели його до повного виснаження. В 1777 р. Григорій Галаган помирає. Фактично до самого жовтневого перевороту над його могилою в Сокиринцях висів пернач полковника, а на могильній металевій плиті була написана епітафія і викарбовано герб роду Галаганів. Григорій Гнатович мав двох дочок і сина Івана, який і успадкував статки батька.

Іван Григорович Галаган теж певний період був прилуцьким полковником (1763–1767), він був одружений на племінниці гетьмана Розумовського, Катерині Дараган, яка вийшла за нього заміж чотирнадцятилітньою дівчиною. Від неї мав сина, якого на честь свого батька назвав Григорієм. Новий власник Сокиринців будує в садибі новий дерев'яний будинок, що простояв до 1829 року. Любив Іван Григорович подорожувати. Його нотатки, зроблені під час подорожі до Парижа, містять багато цікавої інформації. Зберігся його портрет, на якому Іван Галаган зображений у модній на той час перуці і у французькому кафтані. За час господарювання Івана Григоровича в Сокиринцях землі родини Галаганів значно збільшуються. Справа в тім, що дружина Івана Григоровича – Катерина – по смерті своїх братів (були бездітні) успадкувала величезні маєтки – Лемеші, Покорщина та ін.

Після смерті чоловіка Катерина переїжджає до свого маєтку в Покорщину (неподалік Козельця), де живе до самої смерті. Величезні земельні володіння Галаганів зробили її багатою і впливовою постаттю серед дворянства в Чернігівській губернії. Катерина була розсудливою і водночас своєрідною особою, безмежно любила тварин, чим дивувала своїх сусідів. Влітку під час об'їздів своїх маєтків, в ескорт господині була обов'язково включена бричка для її собак, які як повноцінні господарі пересувалися окремо.

Син Івана і Катерини Галаганів Григорій Іванович Галаган народився у 1768 році. З метою отримання належної освіти і виховання, батьки відправили його до Лейпцигу. Після повернення із-за кордону він оселяється окремо від матері в Сокиринцях. Будучи людиною веселої вдачі, він веде досить вільний спосіб життя і разом із сусідськими поміщиками проводить дозвілля у світських розвагах. При цьому він особливу увагу приділяє формуванню в садибі кріпосного театру. Матері поведінка сина не дуже подобалася, і щоб хоч якось її змінити, вона одружує його з донькою сусіда Антона Милорадовича – Іриною. Але це мало допомогло. Ірина Антонівна хоча і була дещо старша за свого чоловіка, не змогла істотно вплинути на його розгульний спосіб життя. Проте веселощі тривали не довго – у віці 35 років Григорій Іванович помирає за нез'ясованих обставин. Незважаючи на специфічний спосіб життя, він встиг побудувати в Сокиринцях замість дерев'яної кам'яну церкву Св. Варвари (втрачена) і залишив по собі трьох дітей: Павла, Петра, Катерину.

По смерті їхньої бабці Катерини, яка юридично володіла всіма землями Галаганів, у 1823 р. дітям дісталася 40 тис. крб. і 10000 кріпаків. За домовленістю між братами, Павло залишив за собою Сокиринці і 12000 тис дес. землі, Петру дісталися землі навколо іншої садиби Галаганів Дігтярів, а сестра отримала Покорщину.

Павло народився в 1793 році, виховувався в Петербурзі в Peterschule (школа Петра), крім того, навчався малюванню, вивчав архітектуру. Проте він так і не отримав певної спеціальності,

у 21 рік він вже був одружений з Катериною Василівною Гудович і жив з нею в Сокиринцях. Водночас він веде службову діяльність, стає попечителем Козелецького училища, колезьким секретарем. Але найголовнішим для нього стала робота з розбудови Сокиринців. Старий дерев'яний дім, що був побудований його дідом і вже не відповідав духу часу, Павло наказує знести і побудувати новий, який би більше відповідав смакам власника. Для виконання цього завдання навесні 1824 року управляючий Сокиринським маєтком Крутніков запрошує з Москви архітектора Павла Андрійовича Дубровського. За контрактом, що підписав Дубровський, вже восени він був зобов'язаний прибути до Сокиринців.

Невдовзі велична садиба в Сокиринцях стала масштабним осередком української духовності, чим вона завдячує Григорію Павловичу Галагану. Г. Галаган особисто був знайомий і листувався з Т. Шевченком, М. Максимовичем, П. Кулішем, В. Антоновичем, багатьма членами Київської Громади. У 1844 році Т. Шевченко подарував Григорію Павловичу примірник окремого видання поеми «Тризна» з дарчим надписом.

Поет відвідав Сокиринці, очевидно, 1845 року під час своєї подорожі Україною. Згадки про Сокиринці є в повісті «Музыкант» і в Шевченковому листі до Г.П. Галагана від 27 травня 1858 року. В цьому селі жив кобзар Остап Вересай, якому 1860 року поет послав примірник «Кобзаря» з власноручним написом. Пам'ять про поета зберігає палац Г.П. Галагана, альтанка в саду і Шевченків явір, де, за переказами, любив відпочивати поет.

Григорій Павлович Галаган дотримувався ліберальних поглядів, входив до складу Комісії із скасування кріпосного права, обстоював інтереси українського селянства і при цьому вживав конкретні заходи – зокрема, відкрив у Сокиринцях першу в Україні селянську позичково-ощадну касу. Г. Галаган активно сприяв розвитку освіти в Україні. За його ініціативою і матеріальною допомогою було відкрито гімназію в Прилуках і чимало народних шкіл. У пам'ять рано померлого сина діяч заснував у Києві колегію Павла Галагана, маючи на меті створити тип нової школи, в основі якої лежали б принципи англійської системи освіти й виховання. Вона мала поєднати риси аристократичного бачення формування молоді людини з кращими рисами демократії. В цьому контексті гімназії суттєво поступалися колегії, яка прищепила десяткам своїх вихованців поняття гідності людської особистості, етики, громадського обов'язку, товаришкості, честі. При цьому зусиллями самого Г. Галагана закладу були притаманні традиції української духовності, носієм якої був засновник колегії. Ці особливості навчального закладу особливо культивувалися в перші роки його існування, коли серед викладачів були члени Київської «Старої Громади» П. Житецький, Є. Тригубов та ін. На жаль, ці традиції перервалися після смерті Г. Галагана та його дружини. Однак тривалий час у закладі ще відчувався національний дух, культивований його фундатором, який відчували й учні. «Тому в стінах Колегії, – згадує колишній її вихованець, активний діяч УСДРП Микола Галаган, – не можна було почути якогось зневажливого слова на адресу “Малоросів”, їхньої мови, звичаїв, традицій і т.д. Тим менше могло б статись так, щоб хтось дозволив собі знущатись з якогось “Малороса”...».

Для характеристики цього українського аристократа слід також додати, що він фінансував часопис «Киевская Старина», плевав хорове і театральне мистецтво, сам досліджував історію українського театру, був відомий як автор «Сборника этнографических материалов, касающихся Малороссии» і «Южнорусских песен с голосами» тощо. 1873 р. Г. Галагана було обрано головою «Південно-Західного відділу Російського географічного товариства», фактичного центру українознавчих досліджень у тогочасній Росії, він працював також у Київській археологічній комісії.

Насичений розмаїтими культурними проявами побут шляхетської верстви Лівобережжя XVIII–XIX ст. знайшов своє відображення у забудовах, що були створені у земельних володіннях. Неможливо уявити собі дворянську садибу без архітектурного комплексу,

поєднаного з парком. Розміри і масштабність дворянської садиби залежали передусім від матеріальних можливостей її власників. А архітектурну форму садиби здебільшого визначав мистецький стиль епохи в поєднанні з уподобаннями самих власників. Дворянських садиб на території українського Лівобережжя було на середину XIX ст. достатньо, але справді масштабних і величних комплексів створено не так і багато. Однією з найважливіших причин відвідати Сокиринці є Сокиринський архітектурно-парковий комплекс, що і сьогодні приваблює своєю красою та загадковістю. У 1823–1829 роках Павло Галаган спорудив за проектом архітектора Павла Дубровського величний мурований палац на 60 кімнат у стилі ампір з високим декоративним куполом. Водночас садівник-австрієць Бістерфельд розбив навколо палацу великий ландшафтний парк з альтанками, церквою і каплицею, греблею і двома мостами. У палаці була велика мистецька галерея (вона стала основою для заснування Чернігівського художнього музею), унікальна коштовна колекція посуду і зброї. Тут діяв кріпацький театр і хор. Через це Сокиринці колись називали «українським Парнасом».

В основу розпланування Сокиринської садиби була покладена традиційна для класицизму схема розміщення палацу по центру парадного в'їзду. Відповідно, і сам палац є яскравим прикладом стилю ампір (імперія), з притаманними для нього елементами архітектурного оздоблення. Споруда складається з центрального двоповерхового об'єму, що з'єднується прямими переходами з симетричними одноповерховими флігелями. Центральний об'єм має по центру парадного фасаду восьмиколонний портик іонічного ордеру, що спирається на відкриту аркаду. Палац мурований, двоповерховий, прямокутний у плані, з великим декоративним куполом у центрі.

Обабіч наприкінці XIX ст. встановлено дві мармурові копії античних скульптур та декоративні вази. У будинку налічувалося 60 кімнат, які були сполучені між собою здебільшого за анфіладною системою. Критими переходами палац поєднується з двоповерховими флігелями (загальна довжина палацу 105 м). Головний фасад орієнтовано у північно-східному напрямі, у бік парадного в'їзду, до якого веде широка алея довжиною 400 м.

Палац, ворота з огорожею, алея із службовими флігелями обабіч неї утворюють парадну частину садиби. На півночі розташовані господарські двори з приміщеннями для худоби, стайнею, сараями. У східному напрямі від палацу до села вела пряма алея, на якій були дві церкви та дзвіниця, котрі не збереглися до нашого часу. У парку є оранжерея з теплицями – єдиний на Лівобережжі комплекс споруд цього типу, що зберігся, альтанка, місток. У 1920 р. в палаці розмістилась агрономічна школа, а пізніше – Сокиринський технікум.

Парковий фасад має шестиколонний портик, причому між середніми колонами на зелену галявину спокійно «випливає» широкий пандус на арках, що розширюється до низу і фланкується чавунними вазами і мармуровими скульптурами. Над усім цим об'ємом домінує досить присадкувата баня, що власне і надає всій будівлі центричність і чіткий силует. Флігелі побудовані в одну лінію з парадним фасадом палацу і мають чотирьохколонні портики, що розміщуються паралельно від головної осі ансамблю. Фасади самого палацу мають елементи русту і збагачені ліпниною у формі античних вінків зі стрічками, що розміщуються над вікнами.

Паралельно зі створенням палацу в Сокиринській садибі відбувалося формування повноцінного парку. Керував цим процесом замовлений із-за кордону садівник Бістерфельд. В основу створення парку покладено концепцію англійського стилю, в якому основний прийом у формуванні паркових композицій базувався на підборці дерев залежно від тону, який, у свою чергу, створював незабутню гаму фарб. Сама площа парку близько 600 десятин (654 га). В його глибині було збудовано церкву, альтанку-ротонду, готичний місток, видові майданчики. Парк було наповнено біломармуровою скульптурою, лавами і вазонами. Отже, усе в парку було зроблене для того, щоб підкреслити красу природи і величавість столітніх дерев.

Новий дім у Сокиринцях був збудований у 1829 році, і вся родина переїхала туди на постійне проживання. Нове житло відповідало вимогам того часу. Галагани прагнули оздобити свій будинок зі смаком, а тому не шкодували коштів на купівлю цінних художніх речей. За картинами для палацу вирушали до Відня і Венеції, їх купували в Петербурзі, Москві і Києві. В садибі було сформовано кріпосний театр і оркестр до 30 чоловік, а інструменти для нього і капельмейстера було замовлено в Німеччині.

Численні експонати увійшли до тієї колекції старожитностей, що за довгі роки була сформована в Сокиринцях різними поколіннями цієї родини. У колекції були твори образотворчого мистецтва, зброя, згадані вище подарунки Петра I, шведські тарілки та інші монети. Місцевість прикрашає багата рослинність – дуби, берези, липи, білі тополі, граб, клени, модрина, ялини, сосни звичайні, каштани. Збереглися навіть сторічний платан, три дерева західного буку. Тут можна побачити Шевченківський явір, який є найстарішим деревом парку.

Ландшафт доповнювали паркові споруди: дві альтанки, церква з дзвіницею, каплиця, що, на жаль, не збереглися, колодязь, гребля, містки, скульптури. Головна алея, центральна поляна з мережею паркових доріг забезпечують зв'язок палацу з усіма ділянками території. На брівці насипної тераси, схили якої спадають до ставка, побудована кругла ротонда. Вона складається з восьми колон, їх покриває фриз і купол. До них ведуть 12 сходинок, обрамлених ступінчастими пілонами. У готичному стилі побудований місток через яр. Три стрімкі арки з трьохъярусними баштами прикрашені тоненькими колонами і поясом зубців.

Також у парку можна помилуватися ставком, що викопаний по течії річки Утки, «Святою долиною» – видовженою поляною з крутими схилами, порослими щільною деревною рослинністю. Тепер територія парку частково забудована другорядними спорудами, окремі паркові ділянки засаджені регулярними лісомеліоративними насадженнями, що порушує структурну й об'ємно-просторову композицію парку.

У Сокиринцях розташована найдавніша велична дерев'яна споруда в селі – колодязь, що викопаний у центрі села на водорозділі, схили якого спускаються до річки Утки. Глибина колодязя надзвичайно велика і сягає понад 20 метрів. Будівництво колодязя, вірогідно, було приурочено до значної події. Колодязь побудований у стилі самобутнього пам'ятника архітектури з ознаками місцевого колориту. Він строго зорієнтований за сторонами горизонту, з чотирма фронтонами, масивними ошцепинами і хрестом зверху, з лицьовою стороною на захід до основної магістралі села з півночі на південь.

Матеріалом для побудови колодязя було взято дуб. Верхня частина його має широкий напуск фронтонів над конструкцією, щоб вода не потрапляла під несучі опори споруди. По всій середині кожної із чотирьох нижніх ошцепин, скріплених за типом зрубу, з усіх боків були викарбувані рамки із написами на них. Із західної сторони було написано «З нами Бог». На інших – дати побудови та інше. Але в 1935 році ці написи були зрубані, а хрест знято, сьогодні колодязь пофарбовано в декілька кольорів та встановлено хрест.

Звичайно, це лише невеличка частина від того, що ми можемо відвідати в Сокиринцях. Це чудове місце приваблює своєю багатою історією та культурою, тому сюди неодмінно треба зазирнути та пересвідчитись у його красі на власні очі.